

การพัฒนามนุษย์ในวัชชีปุตตสูตร THE HUMAN DEVELOPMENT IN VAJJIPUTTA SUTTA

พระชนันท์ คุณสวโร (สุทธิเมธีกร)

Phra Thanat Kunasamvaro

พระมหายุทธนา นรเชฏฐโธ

Phramaha Yutthana Narajettho

พระมหาสุขสันต์ สุขawatthano

Phramaha Sooksan Sukhawattthano

สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Tipitaka Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: phrathanat2496@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 20 พฤษภาคม 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 21 มิถุนายน 2564

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 21 มิถุนายน 2564

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) ศึกษาแนวคิดการพัฒนาคนในพระไตรปิฎก 2) ศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาหลักไตรสิกขาวัชชีปุตตสูตร และ 3) ศึกษาและวิเคราะห์การพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขาวัชชีปุตตสูตร ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยรวบรวมข้อมูลคำภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เอกสารเชิงวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา พบว่า 1. แนวคิดการพัฒนาคนในพระไตรปิฎก เป็นการพัฒนาคุณสมบัติในตัวบุคคล จากปุถุชนผู้มีกิเลสไปสู่ความเป็นอริยชน โดยใช้ปัญญาอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา 2. โครงสร้างและเนื้อหาหลักไตรสิกขาในวัชชีปุตตสูตร เป็นหลักธรรมของมนุษย์ แบ่งเป็น 3 อย่าง คือ 1) ศีล คือ การมีพฤติกรรมที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม 2) สมาธิ การฝึกจิตให้มีความมั่นคง หนักแน่น ไม่หวั่นไหวต่อกิเลสต่าง ๆ และ 3) ปัญญา การมีความรู้ความเป็นจริงของโลกและชีวิต มีความรู้อย่างแจ่มชัด ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสิ่งทั้งหลาย 3. แนวทางการพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขาวัชชีปุตตสูตร แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ 1) ด้านศีล หมายถึง พฤติกรรมทางกาย การอยู่ร่วมกันในสังคม และสิ่งแวดล้อม (อภิสีลสิกขา) 2) ด้านสมาธิ มุ่งพัฒนาจิตใจและอารมณ์ การควบคุมจิตให้ตั้งมั่น จิตสงบ ปราศจากสิ่งเศร้าหมอง (อภิจิตสิกขา) 3) ด้านปัญญา มุ่งเน้นพัฒนาสติปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นสัมมาทิฐิ (อภิปญญาสิกขา) และปัญญาในพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ โลกียปัญญา และโลกุตตรปัญญา

คำสำคัญ: การพัฒนาคน, ไตรสิกขา, วัชชีปุตตสูตร

ABSTRACT

The objectives of this research were to 1) study concepts of human development based on Tipitaka, 2) study structures and contents of Trisikkha principle following *Vajjiputta*

Sutta, and 3) analyze the approaches of human development based on Trisikkha principle following *Vajjiputta Sutta*. This study uses a qualitative research methodology with the data searching of Tipitaka, a sub-commentary, academic documents, and related research.

The research findings were as follows: 1. The concepts of human development based on Tipitaka were to develop the qualities of human from impurity toward virtuous persons and used wisdom according to Buddhism. 2. The structures and contents of Trisikkha principle following *Vajjiputta Sutta* were the Dhamma principle of human development, divided into 3 items 1) *Sīla* or morality; means the basic behaviors among human and environment. 2) *Samādhī* or concentration or meditation means practicing to be strength, secured and resisted impurity, and 3) *Paññā* or wisdom means understanding in reason, known reality of the world and life. 3. The approaches of human development based on Trisikkha principle following *Vajjiputta Sutta* divided into 3 approaches as follows: 1) *Sīla* approach; emphasized the control of behaviors such as body, and living together (*Adhisīlasikkhā*) 2) *Samādhī* or concentration approach; emphasized on the correction, developing mind and emotion (*Adhicittasikkhā*) 3) *Paññā* or wisdom approach; emphasized on mindfulness (*Adhipaññāsikkhā*) *Adhipaññāsikkhā* were mundane wisdom and transcendental wisdom.

Keywords: The Human Development, Threefold Principles, *Vajjiputta Sutta*

1. บทนำ

สภาพสังคมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งกระทบต่อคุณภาพชีวิตและการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการขาดศีลธรรม และคุณธรรมจริยธรรม ทำให้สังคมปัจจุบันเสียสมดุล ทำให้เกิดพฤติกรรมของความเลื่อมต่าง ๆ นั้นเกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่ผิดนั้นเกิดขึ้นได้ 4 ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อมนุษย์เป็นประเด็นหลัก ที่สำคัญคือ 1) เป็นอันตรายต่อชีวิตของมนุษย์เอง ทั้งทางร่างกายและจิตใจ 2) เป็นอันตรายต่อการอยู่ร่วมกับของมนุษย์ในสังคม และ 3) เป็นอันตรายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่, (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, 2543), หน้า 26) ซึ่งเป็นสิ่งย้ำเตือนว่า มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกฝน อบรม หรือต้องศึกษา (สิกขา) อยู่ตลอดเวลา เพื่อสามารถที่จะรู้เท่าทันต่อภาวะการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ และมีพฤติกรรมการดำเนินชีวิตเป็นไปในทางสร้างสรรค์ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีความรู้คู่คุณธรรม

การพัฒนามนุษย์ให้มีคุณภาพในทางพระพุทธศาสนา ต้องมีการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมโดยใช้หลักไตรสิกขา ที่มีกระบวนการในการฝึกฝนเพื่อพัฒนา 3 ด้าน คือ 1) พัฒนาด้านพฤติกรรม ระเบียบ เรียกว่า ศีล 2) พัฒนาจิตใจ ที่ตั้งใจมั่น เรียกว่า สมาธิ และ 3) พัฒนาด้านปัญญาแก้ไขปัญหามาสำเร็จตามเป้าหมายชีวิต เรียกว่า ปัญญา สิกขา 3 ประการนี้ ผู้มีความเพียร ความเข้มแข็ง มีปัญญา เพ่งพินิจ มีสติ คัมภีร์อรรถกถาครอบงำทุกทิศด้วยอัปปมาณสมาธิ ประพฤติตามอริศีลสิกขา อริจิตสิกขา และอริปัญญาสิกขา มีความประพฤติบริสุทธิ์ จึงเป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลกนี้และโลกหน้า (อง.ตัก. (ไทย) 20/91/320) ไตรสิกขาตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมปฏิบัติที่พัฒนาทางกาย วาจา และใจ ให้ผู้ปฏิบัติสมบูรณ์พร้อมด้วยสติและปัญญา ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขาจึงจัดอยู่ใน

มรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา 3 หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่าง คือ 1) อธิศีลสิกขา ศึกษาศีลอันยิ่ง 2) อธิจิตสิกขา ศึกษาจิตอันยิ่ง และ 3) อธิปัญญาสิกขา ศึกษาปัญญาอันยิ่ง (อง.ทุก. (ไทย) 20/87/312)

ไตรสิกขา คือ หลักการพัฒนาชีวิตเพื่อประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธ ไตรสิกขา จึงจัดอยู่ในมรรค (ธรรมที่ควรเจริญ) คือ ควรทำให้เกิดมีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา 3 หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา 3 อย่าง คือ 1) อธิศีลสิกขา ศึกษาศีลอันยิ่ง 2) อธิจิตสิกขา ศึกษาจิตอันยิ่ง และ 3) อธิปัญญาสิกขา ศึกษาปัญญาอันยิ่ง

ไตรสิกขาในวัชชีปุตตสูตร เป็นหลักธรรมคำสอนที่มีการศึกษาเป็นลำดับขั้นตอน โดยยกหลักธรรมเป็นข้อ ๆ และให้ศึกษาหลักธรรมที่สามารถปฏิบัติได้ ก็คือ ให้ศึกษาไตรสิกขา หรือสิกขา 3

การพัฒนามนุษย์ตามหลักการในทางพระพุทธศาสนาเป็นการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับบุคคล โดยการนำหลักธรรมคำสอนเรื่องไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับบุคคลแต่ละประเภทเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสมดุลทั้งด้านสังคม จิตใจ และสติปัญญา ส่งผลดีกับสังคมและประเทศชาติ โดยมีหลักการทางการศึกษา (สิกขา) ที่สำคัญยิ่งสิ่งหนึ่ง ที่เรียกว่า “หลักไตรสิกขา” ซึ่งเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ที่มีความสมดุล ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ในวัชชีปุตตสูตร ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่ว่าด้วยการพัฒนามนุษย์ไปสู่ความเจริญ สามารถละกิเลส และสามารถนำไปปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนตามหลักไตรสิกขาในวัชชีปุตตสูตร เพื่อให้เกิดผลดีต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการพัฒนามนุษย์ในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาหลักไตรสิกขาวัชชีปุตตสูตร
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาในวัชชีปุตตสูตร

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาแนวคิดการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสารเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษารวบรวม เอกสารดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2535 และพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2539
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา รวมทั้งหนังสือ เอกสารเชิงวิชาการ และงานวิจัยต่าง ๆ เอกสารรายงานต่าง ๆ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักไตรสิกขา เป็นต้น

4. ผลการวิจัย

1. แนวคิดการพัฒนามนุษย์ในพระไตรปิฎก การพัฒนามนุษย์ในพระไตรปิฎก คือการที่มนุษย์ดำเนินชีวิตในวิถีที่เรียกว่า “อริยมรรค” ด้วยวิธีแห่งการศึกษาหรือพัฒนาที่เรียกว่า “สิกขา” จนถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา คือ อิสรภาพ ภาวะไร้ทุกข์ หรือภาวะไร้ปัญหา ที่เรียกว่า นิพพาน จากการศึกษาแนวคิดการพัฒนามนุษย์นี้ ได้ทราบถึงความสำคัญของการพัฒนามนุษย์โดยเริ่มจากฝึกฝนตนเอง การพัฒนามนุษย์เบื้องต้นย่อมสร้างความสุขพื้นฐานคือการอบรมฝึกฝนนำเอาความรู้เพื่อการประกอบอาชีพ (สัมมาอาชีวะ) ถือเป็นการก่อร่างสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ จากนั้นให้ดำรงอยู่ปฏิบัติตัวต่อเพื่อนมนุษย์อย่างเมตตา รู้จักการแบ่งปันแก่ผู้อื่น รู้จักการรักษามารยาทต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม มีจิตใจที่เข้มแข็ง และสติปัญญาอันจะสร้างความสงบร่มเย็นแก่มนุษย์ได้ เหล่านี้ล้วนเป็นศักยภาพที่มนุษย์สามารถสร้างให้เกิดขึ้น

หากได้มีการลงมือปฏิบัติ เพราะการที่มนุษย์พบกับเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นในชีวิตนั้นถือได้ว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นตัวทดสอบให้มนุษย์ผู้นั้นได้ตั้งศักยภาพของตนเองออกมา เพื่อคิดหาทางแก้ปัญหา อย่างใช้ปัญญาเป็นทางแก้ที่ถูกต้องตามแบบแห่งพระพุทธศาสนา

2. โครงสร้างและเนื้อหาของหลักไตรสิกขาวิชชีปุตตสูตร ไตรสิกขาปรากฏในวิชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตตยสูตร และตติยสิกขาสสูตร เห็นได้ว่าไตรสิกขาเป็นหลักธรรมสำหรับการศึกษาในพระพุทธศาสนาที่มีความหมายกว้างขวางครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา จากข้อความในวิชชีปุตตสูตร หลักไตรสิกขา คือ ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาฝึกอบรม กาย วาจา จิต และปัญญา ให้มีความเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปตามลำดับจนบรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา หากได้ศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ (1) อธิศีลสิกขา คือ ศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติ อย่างสูง (2) อธิจิตตสิกขา คือ จิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม (3) อธิปัญญาสิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูงให้บริบูรณ์แล้ว จะทำให้ละราคะ โทสะ โมหะได้ ทำให้แจ้งแจ้งโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ ทำให้บรรลุนิพพานในปัจจุบันได้และยังมีการกล่าวความสำคัญของไตรสิกขาไว้ตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์หรือพุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ 3 อย่าง คือ (1) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งกาย วาจา จิตเป็น ศีล (2) การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติจิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ (3) การทำจิตของตนให้ ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้นสูงสุดเรียกว่า ปัญญา หลักไตรสิกขาจากการศึกษาสรุปได้ว่า ไตรสิกขา เป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่รวมหลักธรรมทั้งหลักการศึกษาและวิธีปฏิบัติเพื่อฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิต และปัญญาให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน จำแนกเป็น 3 อย่าง คือ (1) ศีล ขั้นตอนการประพฤติเบื้องต้นในการดำเนินชีวิต โดยมีพฤติกรรมที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่การดูแล การฟัง การแสวงหาการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ การพิจารณาซึ่งความหมายในที่นี้ คือ หมายถึง ปาริสุทธศีล (2) สมาธิ การฝึกฝนจิตให้ยิ่งขึ้นด้วยสภาพจิตที่หนักแน่น มีความสงบสุขแน่วแน่ มั่นคงไม่สั่นไหวไปตามแรงกิเลส เรียกว่า ใจจดจ่ออยู่กับกิจ จิตจดจ่ออยู่กับงาน เป็นต้น (3) ปัญญา ความรู้ความเข้าใจเหตุผล รู้ความจริงของโลกและชีวิตจนกระทั่งสามารถทำจิตให้เป็นอิสระได้ ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของสิ่งทั้งหลาย

ไตรสิกขา จึงเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสทั้งของภิกษุและบุคคลทั่วไป เป็นรากฐานสำคัญในพระวินัยและเป็นกระบวนการในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น เป็นหลักคำสอนที่พุทธศาสนิกชนทุกคนควรนำมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองให้ดีขึ้น เพื่อจัดเตรียมปรับสภาพชีวิตตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในภาวะที่เหมาะสม พร้อมทั้งจะก้าวไปสู่จุดหมายแห่งชีวิตของตน องค์การ สังคม และประเทศชาติต่อไป การศึกษาตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน คือการมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีงาม ประโยชน์ในอนาคต คือการมีชีวิตที่มีคุณค่าที่ดีเจริญงอกงาม ด้วยการสร้างคุณงามความดีเพื่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ และประโยชน์อย่างสูงสุด คือการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ปราศจากความเศร้าหมองและความยึดติดในสรรพสิ่งทั้งปวงเป็นไปเพื่อความสุขร่มเย็น

3. แนวทางการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาวิชชีปุตตสูตร มี 3 แนวทาง ได้แก่

3.1 ด้านศีล มุ่งเน้นควบคุมแก้ไข พัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา และการอยู่ร่วมกันในสังคม แนวทางเป็น อธิศีลสิกขา สำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติขั้นควบคุมอินทรีย์ต่าง ๆ ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น ดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลสังคม เริ่มจากสมาทานในสิกขาบท รับเอาศีลมาปฏิบัติแล้วตั้งเจตนารักษาศีลโดยไม่ล่วงละเมิด เป็นการฝึกศีลให้บริสุทธิ์หมดจด การฝึกอบรมขั้นอธิศีลสิกขา มุ่งเน้นการสำรวมกาย วาจา ใจ ไม่ให้หมกมุ่นกับความทุกข์ที่เกิดจากรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เพราะความสุขเป็นความสุขที่ต้องอิงอาศัยวัตถุ จึงเป็นความสุขที่ไม่ยั่งยืน เมื่อความสุขลดน้อยลงย่อม

แสวงหาความสุขอันมาทดแทน ด้วยการแย่งชิงกอบโกยวัตถุที่ เปียดเบียนตนเองและผู้อื่น การขัดเกลาพฤติกรรมและความเป็นอยู่ มีปฏิสัมพันธ์กับสังคมที่เหมาะสมทำให้เป็นผู้มีระเบียบ ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทำให้ไม่เดือดร้อนใจจากการกระทำของตน ส่งผลให้เกิดความเบิกบานใจ การฝึกอบรมอินทรีย์จึงทำให้รู้คุณค่าของการตั้งตนอยู่ในศีล มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป รู้จักประมาณตนทำให้เกิดปัญญา รู้ประโยชน์และคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ตามเป็นจริง ศีลจึงไม่ใช่จุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่เป็นพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติขั้นต่อไปที่สูงกว่า คือ สมาธิ เพราะการมีศีลบริสุทธฺิจะทำให้จิตใจสงบ เกิดสมาธิ กล่าวได้ว่า จุดมุ่งหมายของศีลก็คือ สมาธิ นั่นเอง

3.2 ด้านสมาธิ มุ่งเน้นการแก้ไข พัฒนาจิตใจและอารมณ์ แนวทางเป็น อธิจิตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิอย่างสูง ฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง มีคุณธรรม เป็นการควบคุมจิตให้ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวตามแรงระคะ ทำให้จิตสงบมั่นคง ปราศจากสิ่งเศร้าหมอง การฝึกฝนศึกษาในขั้นนี้เป็นการศึกษาด้านจิตหรือระดับจิตใจ ซึ่งเป็นขั้นที่ละเอียดประณีตกว่าศีล การพัฒนาจิตในด้านต่าง ๆ การฝึกอบรมขั้นอธิจิตสิกขา เน้นฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตขั้นในจิตใจ โดยให้รู้จักอารมณ์ของจิต สภาพของจิต รู้จักระวังจิตให้เหมาะต่อการใช้งาน ด้วยการเจริญสมณะและวิปัสสนา เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์ ไม่เศร้าหมอง ทำให้จิตมีสมรรถภาพ คือ มีความเพียร อดทน มีสติ รู้จักยับยั้งชั่งใจ มีความแน่วแน่ให้จิตมีคุณภาพ เพราะสุขภาพจิตที่ดีจะทำให้สุขภาพกายดี จิตที่สงบในสมาธิตั้งมั่นด้วยสติสัมปชัญญะย่อมไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น เกิดการเรียนรู้จากสภาวะที่ทำให้เกิดปัญญา รู้และเข้าใจคุณค่าของการรักษาสภาพจิตและโทษของการปล่อยให้อัตถุถูกรอบงำด้วยอำนาจกิเลส การพัฒนาจิตใจหรือการเจริญสมาธิ เกิดประโยชน์ที่แท้จริงคือ ทำให้จิตที่ได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมควรแก่การงานทางปัญญา เกื้อหนุนให้ปัญญาปฏิบัติการอย่างได้ผลดีที่สุด จิตมีสภาวะตั้งมั่นเพื่อให้เกิดปัญญาที่รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง แสดงให้เห็นว่าปัญญาจะเจริญงอกงามได้ต้องอาศัยจิตที่เข้มแข็ง ยิ่งต้องใช้ปัญญาคิดพิจารณาเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนมากก็ต้องมีสมาธิจิตสูงขึ้น จิตที่ฝึกดีแล้วจึงเป็นฐานให้ปัญญาพัฒนา

3.3 ด้านปัญญา มุ่งเน้นการพัฒนาสติปัญญา แนวทางเป็น อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง มองเห็น สิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง จนจิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระปราศจากความทุกข์ ซึ่งเป็นความรู้ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ไม่เจือปนด้วยกิเลส ปัญญาในอริยมรรคเป็นปัญญาที่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 คือ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จนทำให้แจ้งทั้งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไป ปัญญาในพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นปัญญาที่ประกอบด้วยสัมมาทฤษฎี จึงเรียกได้ว่า อธิปัญญา

แนวปฏิบัติที่สำคัญในขั้นอธิปัญญาสิกขา มี 2 ประเภท คือ โลกียปัญญา และ โลกุตตรปัญญา

การฝึกอบรมขั้นปัญญาสิกขา มุ่งเน้นให้เกิดความคิดเห็นที่ถูกต้องบริสุทธิ์ รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามจริง เกิดความรู้แจ้งในอริยสัจ 4 รู้และเข้าใจในสภาวะที่แท้จริงของขั้น 5 ธาตุ 6 ที่ประกอบขึ้นเป็นชีวิตเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่ดับไป สามารถทำลายอาสวะกิเลสให้หมดไปเพื่อความเป็นอิสระพ้นทุกข์ มองปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยเหตุผลความเป็นจริง แก้ไขได้อย่างเหมาะสมกับเหตุปัจจัย รู้เท่าทันกามสุขแล้วโน้มใจไปหาความสุขอื่นที่ประณีตยิ่งกว่า มีความเป็นผู้มีกัลยาณธรรม มีกุศลธรรม ปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลคนหมู่มาก รู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายทำให้เกิดปัญญา ไม่ยึดติดถือมั่นปราศจากการปรุงแต่ง จึงเกิดความสุขสงบ การฝึกฝนอบรมปัญญาในระดับต่าง ๆ จึงเป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง รู้แนวทางในการดำเนินชีวิต เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปของเหตุปัจจัย รู้ถึงเหตุ รู้ถึงผล รู้แนวทางแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต

การฝึกฝนศึกษาตามหลักไตรสิกขาจึงต้องเริ่มด้วยสัมมาทฤษฎีซึ่งเป็นปัญญาเบื้องต้น จากคำแนะนำของกัลยาณมิตร แล้วพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ จากนั้นจึงฝึกฝนปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เริ่มตั้งเจตนา

รักษาศีล มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยอินทรีย์หรือกาย วาจาที่ถูกต้อง ประกอบอาชีพสุจริต มีพฤติกรรมทางกายเป็นปกติ พัฒนาคุณภาพจิตใจให้มีสมรรถภาพ คุณภาพและสุขภาพที่ดี จิตสงบ สะอาด ตั้งมั่นเป็นสมาธิถึงขั้นฌานในระดับต่าง ๆ ส่งผลให้ดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถวางใจต่อสิ่งทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์

การพัฒนามนุษย์ในวัชชีปุตตสูตรตามนัยแห่งไตรสิกขาเพื่อพัฒนาบุคคลนั้น ไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมข้อใด ผู้รับการพัฒนาจะต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาและสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นแก่ตน ต้องเป็นผู้มีส่วนร่วม เป็นผู้ได้กระทำและปฏิบัติเองให้มากที่สุด เพราะเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการ ทำให้บุคคลเกิดการพัฒนาแบบองค์รวมอย่างมีดุลยภาพทั้งกายและจิต มีระเบียบในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมในสังคมอย่างเกื้อกูล พัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ มีสุขภาพจิตที่สุขสงบ เข้าใจ ตระหนักรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และจะต้องมีการวัดผลประเมินผลของการพัฒนา คือ ด้านกาย ด้านศีล ด้านจิต และด้านปัญญา มีเป้าหมายสุดท้ายคือ คุณภาพชีวิตที่มีคุณค่าต่อตนเอง ต่อสังคมและประเทศชาติ นั่นคือชีวิตที่พัฒนาแล้วอุดมไปด้วยศีลสมาธิ และปัญญาอย่างแท้จริง

5. สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการศึกษาเรื่องการพัฒนาคนในวัชชีปุตตสูตร จากการศึกษาวิจัยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทำให้ทราบว่าหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนานั้นมีคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่ง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้จริง หลักไตรสิกขา (สิกขา 3) เป็นหลักการพัฒนามนุษย์ประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือ 1) อธิศีลสิกขา 2) อธิจิตสิกขา และ 3) อธิปัญญาสิกขา หลักทั้ง 3 ประการนี้ เป็นหลักที่มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์และเป็นบาทฐานในการเป็นกำลังในการสนับสนุนให้เกิดพลังแห่งการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ หลักการพัฒนามนุษย์อย่างมีความสมดุล เพราะประกอบด้วยการพัฒนามนุษย์ทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านกาย และด้านจิตใจ หรือที่เรียกว่า รูปลและนามไปพร้อม ๆ กัน มิใช่เป็นการพัฒนาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น หลักการพัฒนามนุษย์ในพระไตรปิฎกสามารถใช้ในการพัฒนามนุษย์ได้ในทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายบรรพชิตหรือฝ่ายคฤหัสถ์ อุปสรรคการใช้หลักไตรสิกขา (สิกขา 3) บุคคลโดยทั่วไปนั้น มีความเข้าใจว่าเป็นเรื่องการพัฒนาในฝ่ายเพศบรรพชิตหรือของฝ่ายทางศาสนาเสียมากกว่า ฝ่ายคฤหัสถ์ไม่ควรนำมาใช้ และการใช้หลักไตรสิกขา (สิกขา 3) ในการพัฒนามนุษย์นั้นต้องใช้เวลาในการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและใช้เวลานาน ไม่สามารถเห็นผลได้ในทันที

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 การพัฒนามนุษย์ในวัชชีปุตตสูตรนี้ สามารถนำไปสู่นโยบายเชิงปฏิบัติการของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขาสำหรับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขาได้อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 หน่วยงานต่าง ๆ ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรในหน่วยงานศึกษาหลักไตรสิกขาและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทุกระดับ ควรประยุกต์หลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาคนอย่างสมดุล

1.3 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคคลและสังคม ควรเผยแพร่องค์ความรู้ด้านการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาสู่สาธารณชน โดยให้ถือเป็นภาระงานหนึ่ง

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการพัฒนาคนในวัชชีปุตตสูตร ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยหลักการ แนวคิด ทฤษฎี การพัฒนามนุษย์ในพระไตรปิฎก โดยนำหลักไตรสิกขาอันเป็นหลักธรรมทาง

พระพุทธศาสนา มาสู่แนวทางการพัฒนามนุษย์ การดำเนินการจึงเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดการพัฒนามนุษย์ในพระไตรปิฎก จึงได้ศึกษาข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักไตรสิกขาเป็นแนวทางสู่การพัฒนามนุษย์โดยยึดหลักไตรสิกขาสู่การนำไปปฏิบัติให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า การพัฒนามนุษย์ในวัชชีปุตตสูตรนี้ เป็นเครื่องยืนยันว่าคุณภาพมนุษย์ตามหลักไตรสิกขานี้ ต้องอาศัยรูปแบบในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนเป็นปัจจัยสำคัญ เช่น พฤติกรรมตามสัญญาตญาณ ความคิดพฤติกรรมที่เกิดจากอุปนิสัยประจำตัว ความคิดและพฤติกรรมที่ได้รับและเรียนรู้จากสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จึงจะสามารถดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขาได้ ดังนั้น การที่จะนำแนวทางการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ จะต้องมีการศึกษาบริบทและปัจจัยต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนามนุษย์ที่มีประสิทธิภาพต่อไป

3. ข้อเสนอแนะการทำวิจัยต่อไป

3.1 ควรมีการวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้บุคลากรได้ฝึกปฏิบัติ ศีล สมาธิ และ ปัญญา อย่างต่อเนื่องให้เกิดประสิทธิภาพต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่พึงประสงค์และทำงานอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

3.2 ควรมีการวิจัยเรื่องแนวทางการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา สำหรับ องค์กรต่าง ๆ เพื่อนำผลการศึกษาไปปรับปรุง แก้ไขและพัฒนา เพื่อให้บุคลากรมีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมและการปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาในชีวิตประจำวันมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐเถปิฎก 2525*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2528). *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 2*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *ปกรณวิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสส*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน.
- _____. (2539). *ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.